

6. BÖLÜM / CHAPTER 6

YAPAY ZEKA - TRANSHÜMANİZM - MİTOLOJİ

ARTIFICIAL INTELLIGENCE - TRANSHUMANISM - MYTHOLOGY

Nebahat AKGÜN ÇOMAK*, Nilüfer PEMBECİOĞLU**

*Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon Sinema Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: ncomak@gsu.edu.tr

**Prof.Dr., İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon Sinema Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: niluferpembecioglu@gmail.com

DOI: 10.26650/B/ET07.2022.006

ÖZ

Yapay Zeka teknolojileri gelişerek ve daha da güçlenerek ilerlemektedir. Makine zekası en üst düzeye çıkarak insan zekası ile koşut ya da daha üst düzeylerdeki tek güç olma yolundadır. Bu bağlamda, Transhümanizm kavramının en eski uygarlıklar, paganlar ve kadim kültürlere kadar uzanan bir geçmişe sahip olduğunu vurgulamak gereklidir. Günümüzdeki bakış açısı ile transhümanizm insanların teknolojik gelişmeler ile büyük bir dönüşüme uğrayarak, fiziksel ve bilişsel yeteneklerinin en uç noktaya çıkartılmasını hedeflemekte, ayrıca hastalanma ve yaşlanmayı geciktirilmesini, hatta daha da ileri giderek ölümün ortadan kaldırılabilmesini amaçlamaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, “ölümsüzlük” ya da “ölümsüzlük ilacının-aşının-iksirin” bulunması tarihin başlangıcından itibaren insanoğlunun gerçek ve tek arzusudur. Günümüzde bu arzu bilim ve teknolojinin desteği ile insan beynini bir bilgisayara ya da robota yükleyebilmek ve zenginleştirmek hatta kaydederek ölümsüzleştirmek biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu da bizlere insan doğasının değiştirilmesinin ya da dönüştürülmesinin mümkün olabileceğini göstermektedir. Evrim Biyoloğu Julian Huxley, Transhümanizm kavramını ilk defa kullanan kişidir. Kavram günümüzde çok daha gelişip zenginleşmiş ve pek çok yeni kavramı da bünyesine katmış görünmektedir. Transhümanizmde amaç; insan ömrünü uzatmak, hastalıkları yok etmek, yaşlanmayı geciktirmek, bedeni dondurmak, üstün insan yaratmak, insan beynine çip yerleştirmek, süper insanlar yetiştirmek, daha sağlıklı insanlar, daha güçlü insanlar, daha akıllı insanlar, daha bilinçli insanlar, bilinçaltındaki ölümsüzlük arketipine ulaşmak, Tanrı inancına karşı duyarsızlık, insana ait uzuvların yerine güçlü ve mekanik parçalar yerleştirilmesi ya da değiştirilmesi, gen ve kök hücre transferleri, genetik şifrelerin çözümlenmesi, insanların istediği yaşta kalma istekleri, yapay süper zekalar, insan ömrünün yüz yaşının üzerine çıkarılma arzusu, biyolojik evrimden mekanik evrime geçiş, bilim ve teknolojinin yüceltilmesi gibi detaylarla zenginleştirilmiş kavram alanlarına yayılabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zeka, Transhümanizm, Mitoloji

ABSTRACT

Artificial intelligence (AI) technologies are improving and becoming more powerful. Machine intelligence seems to be developing the only power that, by reaching its fullest extent, is equal to or greater than human intelligence. In this context, importance is had in noting that the concept of transhumanism has a long history traceable back to ancient civilizations, cultures, and pagan as well as other belief systems. From today's perspective, transhumanism promises to maximize people's physical and cognitive powers, as well as delay disease and aging and even eliminate death, by undergoing a substantial transition as a result of technological advancements. From this perspective, mankind's true and sole desire since the dawn of time has been to discover immortality, or the elixir of immortality.

This urge currently manifests itself in the form of uploading the human brain to a computer or robot, enriching it, and even immortalizing it through a recording thanks to science and technology. This demonstrates how human nature can be changed or transformed. Julian Huxley, an evolutionary biologist, was the first to use the term *transhumanism*. In these days, the concept appears to have evolved and been enriched significantly and to incorporate many new concepts into its framework.

Prolonging human life; eliminating diseases; delaying aging; freezing the body; creating a superior human being; implanting a chip in the human brain; raising superhumans and healthier, stronger, smarter, and more conscious people; and reaching the archetype of immortality in the subconscious are some of the goals of transhumanism. Transhumanism has been able to spread to conceptual fields enriched with details such as the glorification of science and technology, as well as to conceptual fields enriched with details such as insensitivity toward human limbs, replacing limbs with strong mechanical parts, gene and stem cell transfers, deciphering the genetic code, and allowing people to stay at the age they want. Some of the other desires for transhumanism involve artificial superintelligence, living beyond the age of 100, and transitioning from biological evolution to mechanical evolution.

Keywords: Artificial intelligence, transhumanism, mythology

1. Giriş

Günümüzdeki anlamıyla Transhümanizm, insanın fiziksel ve bilişsel yeteneklerinin artırılması, yaşlanma ve hastalanma gibi arzu edilmeyen veya gereksiz görülen yönlerinin ortadan kaldırılması amacıyla teknoloji ve bilimden faydalanılması gerektiğini öne süren uluslararası bir entelektüel ve kültürel harekettir.

Marquis de Condorcet, Benjamin Franklin, John Burdon Sanderson Haldane ve biyolog Julian Huxley gibi ilk transhümanist düşünürler, bu amaçla insan geliştirme tekniklerinin ve yüksek teknolojinin kullanılması olanaklarını ve olası sonuçlarını tartışmışlardır. Zamanın varsayımsal bakış açısı teknolojik ilerlemeler çerçevesinde tüm bunların gerçek olabileceğini göstermeye başladığında ise, transhümanizm düşüncesi daha geniş bir taraftar kitlesini biraraya getirmeyi başarmış görünmektedir. Özellikle medyanın da yaratmakta olduğu süper kahramanlar, ütopyik ve distopyik karakterlerle bu oluşumu desteklemektedir.

Örneğin, Demir, (2018), içinde bulunduğumuz yüzyılın insana, insanlığa çok büyük gelecekler vaat etmekte olduğunu, ileri teknolojinin etkisiyle insan aklının sınırlarını aşan, hatta insan aklını teknoloji aracılığıyla kontrol altına alan gelişmeler olarak karşımıza çıktığını vurgularken geçmiş dönemlerin humanizm olgusunun, insanın değerini kabul eden ve insanı insan olma bakımından konu eden bir felsefe olup, onun bir sonraki basamağının ise ileri teknolojiyi temel alan trans-hümanizm olduğunu belirtmektedir. Transhümanizmin ise, yirmibirinci yüzyıl insanın yaşamın uzatılması, ölüme çare bulunması, yapay zekâ ile zekânın daha da geliştirilip, bir üst insana ulaşma çabası ile birlikte değerlendirildiğinde trans-hümanizm felsefesinin ileri teknolojinin ve çağın bir gereği olarak görülmesi gerektiğini de açıklarken, her ne kadar ileri teknolojinin getirdikleri insanlığın geleceği için olsa da devlet ve siyaset yapılanması içinde bu ilerlemelerin kötüye kullanılabilmesi konusunda uyarılarda bulunmakta ve bunlara örnek olarak nanoteknoloji, gen klonlama, yapay zekâ gibi ileri teknolojilerin insan üzerinde detaylı bir biçimde kullanılmasını destekleyen eylemlerin dikkatlice seçilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

İnsanlığın transhümanizm tutkusu, insanlığın başından beri var olan ve hemen her dönemde ivme kazanan bir yol izlemiştir, hemen her çağda belli süreçler ve tedaviler takip edilmiş, o anda çağa uygun ne varsa harekete geçirilmiştir. Ancak, konunun ivme kazanması, daha çok gelecekçi bir bakış açısı ile ilintilendirilmesi ile ortaya çıkmaktadır. Temel'e göre, transhümanizm teriminin ilk kullanılış tarihi 1957'ye kadar uzansa da terimin çağdaş anlamı 1980'lerde California tabanlı bir grup gelecek bilimcisi, bilim adamı ve sanatçının o zamana kadarki gelişmeleri düzenleyip transhümanist hareketi oluşturmasıyla başlamaktadır ve dönemin transhümanist düşünürleri insanın sonuçta çok gelişmiş yeteneklerinden ötürü posthuman (post insan veya insan ötesi) adını almayı hak edecek olan bir varlığa dönüşeceği öngörüsünde bulunmaktadır (Temel, 2019). Transhümanizm, bu bağlamda, insandan daha üstün nitelikli bir insan yaratılması arzusunu ortaya koymaktadır.

Günümüzde, protez organlardan, tüp bebeklere, her gün bir yenisi çıkan vitaminlerden, gençleştirici kremlere, estetik ameliyatlara kadar onlarca tedavi yöntemi, insanın yalnızca yaşam süresini ve kalitesini arttırmakla kalmayıp yaşama ilişkin beklentilerini de arttırmaktadır. İnsanoğlunun yalnızca rahatını ve refahını gözetken bir boyuta taşıyan bilimsel ve teknolojik donanımların üretilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Yeni dönem mitleri olarak adlandırılabilen filmler ve diziler de bu özelliği daha çok ön plana çıkarılmaya başlar. Örneğin, teknolojinin ve tıbbın yardımı ile üretilen yeni bir insan olan "Altı milyon dolarlık adam" kavramı ile kahramanlaştırılan "Batman, Superman, Spiderman" gibi üstün niteliklerle donatılmış kahramanların da katkısı ile insanoğlu, daha farklı bir insan olabileceğine ilişkin daha yüksek

umutların peşine düşmüştür. Gerçek kadar ilgili çeken 1970'lerin klasik televizyon serisi Altı Milyon Dolarlık Adam'da baş kahraman astronot Steve Austin bir deneme uçuşu sırasında feci şekilde yaralanıp ölümlü hayatın sınırında kaldığında bilim ve teknoloji imdadına yetişmiştir. Bilim adamları şöyle derler: *“Beyler, onu yeniden yaratabiliriz. Teknolojimiz buna yeterli. Dünyanın ilk biyonik insanını yapmaya muktediriz. O Steve Austin olacak. Eskisinden çok daha iyi hem de. Daha iyi, daha güçlü, daha hızlı.”* (Gallagher, 2012). Steve Austin'in bedeninin bir üst modele dönüştürülmesi sırasında gözlerinden birine odaklanabilme ve kızılötesi görüş kabiliyeti eklenir. Bacakları öyle kuvvetlendirilir ki otomobillerle yarışır hale gelir, kollarından biri de buldozer kadar güçlü olur. Filmin çevrildiği dönemden bu yana, biyonik teknolojisinin artık gerçek hayatta da dönüştürücü bir rol oynamaya başladığı ve yapay zekanın pek çok düşü gerçekleştirmeyi başardığı söylenebilir. Gallagher, örneğin, göğüs kafesine yerleştirilen suni kalplerin, nakledilecek gerçek bir kalp bağışlanana kadar hastayı hayatta tutabilmekte olduğunu, kulak salyangozu kanalı protezleri sayesinde duymayan insanların duymaya başladığını, biyonik gözlerle görme engellilere görüş, kol el, ayak, bacak protezleriyle organlarını kaybedenlere hareket kabiliyeti verilebildiğini vurgulamakta.

Süper kahramanların başrollerinde yer aldığı dizilerin ve filmlerin popüler olduğu 1970'lerden bu yana oldukça fazla zaman geçmesine karşın, adeta mitleşen bu kahramanların benzerlerinin gerçekten yaratılmasının mümkün olup olmadığını halen bilmiyoruz. Ancak, her ne kadar medya yeni mitler yaratmaya devam etse ve bizi umutlarsa da Sheffield Üniversitesi'nden Profesör Noel Sharkey insan bedeninin fizik ve duyu kapasitesinin güçlendirilmesi gibi bir alanın geleceği olmadığını düşünüyor: *“İnsanın mükemmel kolları ve bacakları var. Kimsenin bunları değiştirmek isteyeceğini sanmıyorum. Ben insanlığın bu gidişe direneceği kanısındayım. Ben güçlendirilmek istemiyorum. İnsanım. İnsan olmayı seviyorum.”* diyen Prof. Sharkey, buna karşın, belli engellilik durumlarında kullanılabilir üzere Cyberdyne adlı Japon şirketinin geliştirdiği türden robot elbiseler gibi, belki vücudun gerçek bir parçası olmayan ama düşünceyle kontrol edilebilen robotlara yönelineceğini de düşünmekte (Gallagher, 2012).

Bu açıdan değerlendirildiğinde, “ölümsüzlük” ya da “ölümsüzlük ilacının-aşının-iksirin” bulunması tarihin başlangıcından itibaren insanoğlunun gerçek ve tek arzusu gibi görünmektedir. Günümüzde bu arzu bilimin ve teknolojinin desteği ile insan beynini bir bilgisayara ya da robota yükleyebilmek ve zenginleştirmek hatta kaydederek ölümsüzleştirmek biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu da bizlere insan doğasının değiştirilmesinin ya da dönüştürülmesinin mümkün olabileceğini göstermektedir.

Ray Kurzweil'in “İnsanlık 2.0” olarak çevrilen kitabı da yapay zekanın ve insanlığın geleceğinin, robotik, yapay zeka, genetik, bilgisayar teknolojileri tarafından nasıl yönlendiri-

leceğini ve etkileyeceğini vurgulamaktadır. Kurzweil, tekilliğe ulaştığında, makine zekasının ve insan zekasının en üst düzeye çıkacağını öngörmekte, bu durumda, her ikisinin yani “yapay zeka ile insan zekasının” birleşeceğini belirtmektedir. Kurzweil, New York’ta düzenlenen “Küresel Gerçekler Kongresi”nde teknolojik gelişmeler ile ölümsüzlüğün gerçekleşeceği öngörüsünde de bulunmaktadır. Ona göre, insanlık tarihi, fizikten kimyaya, kimyadan biyolojiye doğru ilerleme gösteren bir sürece sahiptir. İnsanlar, tüm yaşayan diğer canlılarla aynı fiziksel güçlere, kimyasal reaksiyonlara ve doğal seçim süreçlerine tabidir. Doğal seçim, insanı diğer tüm organizmalardan daha farklı ve muazzam kılmış olsa da bu alanın da kendine has sınırları mevcuttur. Çabaları ve başarıları ne olursa olsun insan, biyolojik olarak sınırlarının dışına çıkamaz.

Düzgün ve Köseoğlu (2020) günümüzde insanın, bu sınırlarını aşmaya başladığını ve doğal seçim yasalarını geride bırakarak bunun yerine kendi tasarımını ortaya koymayı hedeflediğini belirtmekte, gitgide yaklaşan tekilliğin, teknolojide görülen büyük ivmelenmenin ve geometrik gelişimin, insanın hayal bile edemeyeceği bir dönüşüme uğradığı dönemi ifade etmeye başladığını belirtmektedirler. Örneğin, bir bilgisayarın hem insan beyninin elektrik sinyallerini okumasını sağlayan, hem de aynı anda beyne okuyabileceği elektrik sinyalleri aktaran bir beyin-bilgisayar arayüzü çalışmaları ile insanın dönüşümü gerçekleşmiş olabilecektir.

1.1. Amaç ve Yöntem

Transhümanizm, yirmibirinci yüzyılın en çok taraftar toplayan ve sıklıkla tartışılan konularından biri haline gelmiştir. Sıklıkla gerek teknolojik gelişmeler gerekse yapay zekâ ile bağlantılandırılmakta ve genellikle matematik ve sibernetik bilimleri ile anılmaktadır. Oysa, ölümsüzleşme ya da mükemmelleşme kavramı, insanlığın başından beri süregelen anlatılarının temelinde yer alan ve farklı uygarlıklar bağlamında sıklıkla karşılaşılan bir kavram alanı sunmaktadır. Dünya mitlerinde yer alan yarı insan yarı Tanrılar önemlidir ve hepsi de ölümsüz olma arzusundadırlar. Bu çalışma, günümüzün yapay zekâ kavramı bağlamında transhümanizm olgusunu, mitolojik simgeler aracılığı ile ele alıp açıklamayı amaçlamaktadır.

2. Bulgular

Günümüzde, Yapay Zekâ bağlamında Transhümanizm ele alındığında kavram alanındaki Mitolojik simgelerin öne çıktığı gelecek teknolojisinin tasarımında daha çok mitolojiden esinlendiği görülmektedir. Gerek Antik Yunan mitolojisi gerekse diğer mitolojilerde ölümsüzlük kavramı oldukça önemli bir yer tutmaktadır. İnsanın, yaşamın sıradanlığı ve çabukluğuna karşı geliştirdiği bir inanç mekanizması olarak ölümsüzlükle ilgili pek çok anlatıyı edebiyata

kazandırdığı görülmektedir. Bu anlatılarda, genellikle insanlar, hayvanlar, tanrılar ya da yarı tanrılar, daha güçlü olabilme ve ebedi bir varlığa sahip olabilme savaşı vermektedirler.

2.1. Ölümsüzlük

Ölümsüzleşme, öldükten sonra dirilme ya da hiç ölmeme, hastalıkları, engelleri yenme içgüdüğü, insanın varlığının başından beri ona eşlik eden, ölüm ya da geride kalma korkularının başında gelmektedir. Zaman içinde, ölümle ilgili anlatıların ve simgelerin yoğunlaştığı görülmektedir. Ölümle ilgili olarak farklı uygarlıklarda farklı ritüeller ve semboller geliştirmiş ise de benzer şekilde insanların varlığını ebedi olarak sürdürebileceğine olan inanç, ölümün sonrasında da bir hayat arayışı devam edegelmiştir.

Bayraktaroğlu, (1991) sıklıkla kilimlerde görülen motiflerin aslında tamamen anlatılmak istenen duygular, düşüncelerin yeniden tasarlanmış halleri olduğunu vurgulayarak, insanların kötülüklerden korunmak için uğur olsun diye üzerlerinde ya da yakın çevrelerinde bir takım semboller taşımaya ihtiyaç duyduklarını vurgulamakta ve kullanılan eşyanın doğasına uyumlandırılan bu motiflerin gerçek biçiminden esinlenerek stilize edilmiş bir takım işaretler şeklinde kilimlere de yansıdığından söz etmektedir.

İnsana ait her eylemin, iyi ve kötü anlamları ve sonuçları olabileceğinden yola çıkarak, Anadolu'nun bazı yerlerinde hâla bir işe başlarken “benim elim değil, Fadime Anamızın eli” denildiğinden ve önemli kazı alanlarımızdan olan Çatal Höyük'teki altar duvarlarında ve Hacılar'daki çanak çömlek üzerinde el motifine rastlandığından söz eden Bayraktaroğlu, bir Şarköy kiliminde de mihrap nişi içerisinde stilize hayat ağacına gönderme yaparak, Anadolu kilimlerinin çoğunda stilize hayat ağacının görüldüğünü belirtmekte, hayat ağacının sıklıkla kullanılan bir Anadolu motifi olduğunu ve ölümsüzlüğün sembolü olduğunu vurgulamaktadır. Aslında, Ağaç imgesi, tek tanrılı dinlerde görülen ve hayat ağacı formu ile ölümden sonraki hayatı yani ölümsüz yaşantıyı (ölümsüzlüğü) simgeleyen bir noktada durmaktadır. Anadolu'da bulunmasının temel sebeplerinden biri de Türklerin Orta Asya'daki dini olan şamanizme göre de *hayat ağacı*'nin yeryüzünden gökyüzüne çıkışta yardımcı olduğu inancıdır. Bayraktaroğlu, “*Burada ağacın yanında kuşlar bulunmaktadır. Genellikle kuş motifi ağacın üzerinde tasvir edilir. Kuş motifi ölüme bağlı bir motiftir. Ve İnsan ruhunu simgeler. Vakit geldiği zaman Hayat Ağacı üzerindeki kuş uçar, yani insan ölür. Halk arasında ölen insan için “kuş oldu uçu” denilir. Ayrıca ölünce cennete gitme arzusu dolayısıyla, kuş motifi cennetle bağlantılıdır ve kutsaldır. Bu inanış hayat ağacı üzerinde kuş motifi ile sembolize edilir. Karacaoğlu “ölüm anı geldiğinde kuş kafesten uçar” dizeleriyle ölümü dile getirir*” demektedir (Bayraktaroğlu, 1991:205).

Abiha (2018) ise, Eski Mısır medeniyetinde birçok yılan kültü kalıntısına rastlanmakta olduğundan ve firavunların yılan tacıyla tasvir edildiğinden söz ederek, Mısır’da açık kahve renkli kutsal kobra yılanının, Eski Mısır İsis kültüründe, taçlı ilahe Uto’nun hayvanı olduğunu vurgulamaktadır. Eski Mısır inanisinde, kutsal bir yılanın sokması sonucu ölen kimselerin; aslında ölmeyip ölümsüzleştiği düşünülmektedir. Yöndemli, Mısır’ın ünlü kraliçesi Kleopatra’nın, İmparator Oktavianus’a esir düşmemek için göğsünü açık kahverengi bir kobra yılanına sokturarak intihar etmiş olduğunu vurgulamaktadır (Yöndemli, 2006: 60).

Ölümsüzlükle ilgili simgelerin çoğu, eski uygarlıkların belgelerinde, özellikle de Sümer uygarlığının en önemli metni olan Gılgamış Destanı’nda görülebilmektedir. Gılgamış Destanı’nda, yarı insan yarı tanrı olarak tasvir edilen Gılgamış en yakın arkadaşı “çok güçlü ve kuvvetli” Enkidu’nun ölümünden sonra Tufan’dan kurtularak sağ kaldığını öğrendiği ölümsüzlüğün sırrını bilen bir bilge olan Utnapiştim’i bulmak üzere yola çıkar. “Ölümsüzlük otunu” bulmak için arayış Gılgamış’ın otu bulmasına karşın bunu bir yılanla kaptırması ile son bulmaktadır (<https://www.turkedebiyati.org/gilgamis-destani/>). Bu bağlamda, yılan ölümsüzlük otunu yediği için Tıp Simgesi ile anılagelmiştir. Bununla birlikte, anlatı, insanlığa ölümsüzlük diye bir kavramın var olduğunu ve yeteri kadar peşinden koşulduğunda bunun sırlarının ele geçirilebileceğine ilişkin bir ümit sunmaktadır.

Abiha (2018:5) arkaik kültürlerde yılanın ölümsüz olduğuna inanıldığından yola çıkarak, kimi kez kutsal yaratıcı bir tanrı, kimi kez bir şeytan olarak karşımıza çıkan yılanın insanlık kültür tarihine yansımalarını ele alırken, yılanın “tüm kadınların eşi” veya zaman zaman kabuk değiştirerek “ölümsüz” olma özelliğiyle karşımıza çıkmakta olduğundan söz etmektedir. Bu durum ise yılan simgelerinin baş döndürücü çok yüzlüğünü göstermekte ve tüm bu simgeler aynı düşünce etrafında gelişmektedir: Yılan ölümsüzdür; çünkü yenilenir. Eliade’ye göre, yılan gibi ay döngüsünü andıran bir yaşam tarzı olan varlıkların, doğum, yaşam, ölüm ve yeniden diriliş özellikleri taşıdığına inanan en eski topluluklardan beri, yılanla ölümsüzlük öğesini yükleyenin ay “gücü” olduğuna inanılmaktadır. Bu özellikleri nedeniyle yılan, bereket, bilgi (kehanet) ve ölümsüzlük dağıtan pek çok farklı katmanda değerlendirilen bir kavram alanı yaratmıştır ve pek çok mitte yılanın, tanrı tarafından insana verilen ölümsüzlüğü elde etmesi ile ilgili hikâyeler anlatılmasının sebebi budur (Eliade, 1959:156).

Öger (2007) ise, kadim kültür anlatılarından Lokman Hekimin de “ölümsüzlük iksirini” bulduğunu vurgulamaktadır. Lokman Hekim ile ilgili efsanelerde abıhayatla birlikte ekmek de yer almaktadır. Anlatılara göre, Lokman Hekimi ölümsüz yapan ya da onun uzun yaşamasını sağlayan unsur, efsanelerden birinde abıhayatla yoğrulmuş ekmek, diğerinde öbür dünyadan gelen buğdaydan yapılmış ekmek, bir diğerinde ise dünyanın girdabında yer alan yedi değir-

mende öğütölmüş olan undan yapılmış ekmektir. Dünya üzerindeki bir yerde, ölümsüzlüğü sağlayan bir suyun olduğu da anlatılagelmektedir. Öger, ekmeğin Türklerde kutsal sayılması ve efsanelerde yer alan ekmeklerin kaynağının farklı olup onu özel kılmasından söz eder. Uygur efsanelerinde abıhayatın ölümsüzlük sağlama veya insanı uzun yaşatma fonksiyonunu ekmeğin üstlenmesine neden olduğunu vurgulamaktadır (Öger, 2007).

Tunalıoğlu ve Dokuzlu'ya göre (2019), ölümsüzlüğü ile ünlenen bir başka kavram da zeytin ağacıdır. Dünya var olduğundan bu yana yapılan bilimsel ve sanatsal çalışmalar, zeytin ağacına atfedilen “ölümsüzlük” payesi ya da titri (tarih, arkeoloji, mitoloji, ilahiyat, edebiyat, felsefe, ekonomi vb. birçok alanda) insanoğlunun üstün gayretleri sayesinde günümüzde de hâla korunmaktadır. Zeytin ağacının islah edilmesine, günümüzden 6.000 yıl önce Mezopotamya'da, kültüre alınmasına ise 4.000 yıl önce Anadolu'da başlanmıştır. “Akdeniz”de doğma ve “Akdenizli olma özelliğine sahip bu ağaç, Akdeniz'i boydan boya kateden uzun yolculuğunda tek ya da çok tanrılı olan, kutsal kitabı olan ya da olmayan dinlerde doğumundan ölümüne dek insanlığa eşlik ederken dünya medeniyetlerinin en önemlilerine (Giritliler, Semitler, Hititler, Sümerler, Babiller, Asurlar, Fenikeliler, Kartacahılar, Yunanlar, Romalılar, Araplar vb.) misafir olmuş, neredeyse Buzul Çağı hariç tarih öncesi (yazının bulunmasından önce) ve tarih çağlarının tümünde (yazının bulunmasından sonra) bir şekilde iz bırakarak, insana lütfedilmeyen ölümsüzlüğü simgeler hale gelmiştir. Önceleri yalnızca ılıman Akdeniz iklimine sahip yerlerde yetişirken, onun kıymetini bilen diğer ülkelerde de yerleşik bir düzene geçmiştir. Bu nedenle artık sadece Asya ve Avrupa Kıtası'nda değil Amerika, Avusturalya, Afrika Kıtası'nda da kendine yer edinerek “ölümsüz” olmaya devam etmekte, dalları ile refahı, tazeliği ve barışı simgelemektedir.

Eski dönemlere ait pek çok kabartma, oyma ve tasvirde, zeytin dalı ve zeytin, kralların, tanrı ya da tanrıçaların başlarında görölmektedir. Dünya mitlerinde yer alan yarı insan yarı Tanrılar önemlidir ve hepsi de ölümsüz olma arzusundadırlar. Ya da her birinin yalnızca küçük kusurları ölümlü olmalarına neden olmaktadır. Örneğin, Ilyada'da Akhilleus/Aşil, annesi ölümlü babası yarı tanrı Peleus ile su tanrıçası olan Thetis'in oğlu olan yarı insan *çeyrek* bir tanrıdır (Kantarıcı, 2021). Akhilleus/Aşil Troia Savaşı'nın Akhalı kahramanlarının başında gelmekte olan ve Homeros'un Ilyada mitolojik eserinde Akhaların en büyük savaşçısı olarak tasvir edilen baş karakterdir. Annesi Thetis'nin oğlunu ölümsüzlük nehri Styx'de yıkarken elini suya değdirmemesi öğütlendiği için onu sol topuğundan tutup suya batırmış olması nedeniyle, Achilles/Aşil'in yalnızca topuğundan/ayağından vurulursa öleceğine inanılmaktadır. Efsaneye göre Achilles/Aşil, öleceğini bildiği halde Hellen'i geri almak için yapılan ve en büyük savaş olarak kabul edilen Troia Savaşı'na adının sonsuza kadar anılması için katılmış

ancak, Troialı Prens Paris tarafından sol topuğundan/ayağından okla vurularak öldürülmüştür (Kantarci, 2021). Bununla birlikte, yürekli kahramanlığı ve cesur aşkı dillerde dolaşmış ve bir anlamda yine ölümsüzleşmiştir.

Bir başka Sümer mitoloji anlatısında, akli ve zekasıyla ön planda olan tanrı Enki'nin yaratıp koruduğu Adapa (Akadca Adammu) cennette yaşamakta iken kendi canını korumak için bir şekilde güney rüzgarının kanadını kırmak zorunda kalır. Bu şekilde sert esen rüzgarlar durmuş, dalgalanan deniz durulmuş ve Adapa hayatta kalmayı başarmıştır. Baş tanrı Anu rüzgârın aniden kesilmesine neden olan kişinin Adapa olduğunu öğrenince onu huzuruna çağırıp hesap sormak ister. Enki kendi yarattığı ve kendisi gibi bilgelikle donattığı Adapa'nın baş tanrı Anu karşısında hesaba çekileceğini bilir, ona nasıl davranması ve kendisini nasıl savunması gerektiğini öğretir, ayrıca Anu'nun huzurunda hiçbir şey yiyip içmemesi konusunda onu uyarır. Adapa Anu'ya hesap verir ve canı bağışlanır, Anu da bu bilge kişiyi ölümsüzlükle ödüllendirmek istediği için ona ölümsüzlük ekmeği ve suyu verilmesini emreder (Kınal, 1977:58'den aktaran, Güveloğlu, 2019:85). Ancak Adapa kendisine sunulanları yiyip içmez, Anu sebebini sorduğunda Enki tarafından bu şekilde öğretildiği cevabını alınca Adapa'yı cennetten kovar, ölümlü bir insan formunda dünyaya atar. Bu anlatı, Âdem ile Havva'nın cennetten kovuluş öyküsüne benzemektedir. Ancak birinde yasaklanmış meyvenin yenmesi, diğesinde de tanrının sunduğu yiyeceklerin kabul edilmemesi cennetten kovulmaya neden olmuştur. Üstelik, Tanrı Enki kendi yarattığı ilk insanı bir yandan bilgelikle ödüllendirmiş, ancak ölümsüzlüğü elinden almıştır (Bottéro ve Kramer, 2017:521'den aktaran, Güveloğlu, 2019:85).

Çetin, (2014) Pre-Sokratiklerden Aristoteles'te ruh ve ölümsüzlük anlayışlarını irdelerken, kavramların kökenlerine inmek ve kavramların geçirdikleri dönüşüm sürecini organik bir biçimde göstermek amacıyla, öncelikle ruh kavramını önceleyen düaliteye ve bu düalitenin ilkel kültürlerdeki yansımalarına odaklanır, sonrasında ise Homerik ve post-Homerik dönemdeki ruh ve ölümsüzlük anlayışları ile ruhun üniterleşmesi sürecini ele almaktadır. Sokrates öncesinde yaşamış olan ilk Yunan filozoflarının ruh ve ölümsüzlük hakkındaki görüşleri ile pre-Sokratik felsefede bulunan rasyonel ve dinsel geleneğin iki ayrı akım olarak sınıflandırılmasını önermektedir. Son olarak Sokrates, Platon ve Aristoteles'in ruh ve ölümsüzlük kavrayışları ele alırken, Sokrates ile birlikte ruhun yepyeni bir anlam kazanarak insana ahlaki sorumluluk veren parça olarak kavranmaya başlandığını, Platon'un, ruhu mutlak hakikate ilişkin bilgiyi mümkün kılan bir parça olarak nitelediğini, Aristoteles'in ise madde ile form kavram çiftine dayanan yeni metafiziğiyle ruh ile beden arasındaki uçurumu kapatarak üniter insan kavrayışına ulaştırdığını vurgulamaktadır. Hem Aristo hem de Platon ruhun içindeki farklı eğilimlere ve gerilime vurgu yaparak, akli tüm ruhsal öğeler içinde en üst sıraya yerleştirmiş ve ona tanrısal bir doğa atfetmişlerdir.

Bir başka mitolojik anlatıda, Doso adında yaşlı bir kadın kılığına giren Demeter, kayıp kızını Persephone'yi ararken, Attika'daki Eleusis kralı Celeus tarafından misafirperverce karşılanmış ve kendisinden Metanira'dan olan oğlu Demophon'u emzirmesi istenmiştir. Demeter, misafirperverliği nedeniyle Celeus'a bir hediye olarak Demophon'u ambrosia ile yağlayıp kaplayarak bir Tanrı yaratmayı düşünür. Onu kollarında ve koynunda tutarken hafifçe nefesini üzerine üflemede ve onun ölümlü ruhunu her gece ailenin ocağında yakarak ölümsüzleştirmeyi planlamaktadır. Bunun için anne ve babasının haberi olmadan onu geceleri kor gibi ateşe atmaktadır. Ancak, bir gece Metanira'nın içeri girip oğlunu ateşin içinde görüp korkuyla çığlık atması nedeniyle ritüel tamamlanamaz (Erhat, 1996:267). Mitoloji, ölümsüzlük arayışının sonu hüsrarla biten pek çok öykü sunmaktadır. Bu da insanlık için bir ölümsüzlük umudu olduğunu ancak buna ulaşabilmek için çok çalışılması gerektiğini vurgular gibidir.

Ölümsüzlük arayışındaki insan, bunu gerçekleştiremese de, insan ömrünü olabildiği kadar uzatabilmeyi hedefleyerek, mitolojinin binyıllardır serimlediği insan – tanrı kavramını imgelemde canlı tutmaya çalışmaktadır. İnsan ömrünün uzaması ve sağlık koşullarının iyileşmesi ile gitgide bu ideale yaklaştığını düşünen insanın, bu dünyada değilse, bir başka dünyada ölümsüzlük olabileceği düşüncesi ile dünya dışı gezegenler arayışı, daha farklı maddeler ve elementler peşinde koşması, okyanusların en derinlerine, gökyüzünün en yükseklerine çıkması, hep bu kavramların yeniden ve yeniden gündemde olması anlamına gelmektedir.

2.2. Mekanik İnsan

Günümüzün insanının, gücünü eski dönem anlatılarından ve mitlerinden aldığı görüşü çok yaygın ve gitgide daha somut bir şekilde kabullenilmektedir. İnsan ve mekaniğin birleştiği ve bütünleştiği mitler söz konusu olduğunda bununla ilgili çok fazla örnek olması da şaşırtıcı görünebilir. Bir başka mitte, Daidalos ya da Daidalos, mekanik araçlar icat eden ve yapan ayrıca Platon'un Menon adlı diyalogunda sözü edilen canlı heykelleri oluşturan çok yönlü bir kâşif olarak konumlandırılmaktadır. (Şahin, 2013). Tanrıların heykellerini yapabildiği ve öngörülemeyen yaratıcılığı için kendisine tanrı ya da yarı tanrı yakıştırmaları da yapılmıştır. Antik söylenlerde, kral soyundan gelen bir sanatçı olan Daidalos'un, hem mimar, hem heykeltıraş, hem de her türlü mekanik araçlar yapan, yaratıcılığı güçlü bir soylu olduğu ve birlikte çalıştığı yeğeni Talos'un "ölü bir yılının dişlerinden esinlenerek testereyi icat etmesine sinirlenerek, zekasını kısıksandığı Talos'u Akropol'den aşağı atıp öldürdüğü bu yüzden de Girit kralı Minos'un yanına sığındığı anlatılmaktadır. Her bir eserini kusursuzca oluşturan Daidalos'un bu yaratıcılığı başına olmadık işler açacaktır.

Bir başka Girit söylencesine göre Talos, ilk robot insandır. Mitolojik anlatılarda, pek çok farklı şekilde bir yandan Yunan mucit Daidalos tarafından diğer yandan, İskandinav tanrıçası

Freyja ve Kelt kralı tanrı Nuada tarafından yaratıldığı ifade edilen, hareket edebilen dev bir bronz heykellerden söz edilmektedir. Bu bağlamda, bu heykeller ölümsüzlükle bağdaştırılan bir noktada yer almakta ve günümüzünkünden daha 'ilkel' toplumların yaratıcı ürünleri olmakla birlikte hepsi modern anlamda 'siborg' (cyborg) olan karakter olarak ön plana çıkmaktadır (Cusack, 2008).

Mitolojideki öykülerden biri Talos ile ilgili olmaktadır. Zeus'un Europa'yı kaçırap Girit'e götürdüğünde ona aşkı göstermek için üç hediye verdiği ve bu hediyelerden birinin dev bir tunç robot olan Talos olduğu söylenmektedir. Anlatının bir başka uyarlamasına göre Hephaestus ve Cyclopes bu deviyi yapmış ve adayı koruması için Girit kralı Minos'a vermişlerdi. Diğer bir hikâyeye göre ise, Talos, Cris'in oğlu ve Phaestos'un babası ya da Minos'un kardeşiydi. Talos'un muhtemelen Girit'in Knossos Labirenti'ndeki Minotor'a çok benzeyen bir boğa olduğunu ileri sürenler de bulunmaktadır. Kim olduğu ya da adaya nasıl geldiği ile ilgili farklı söylenceler olmasına karşın, Talos'un eylemleri her öyküde aşağı yukarı aynı şekilde tasvir edilmektedir. Tüm anlatılarda, Talos her gün silahlarıyla adayı çepeçevre dolaşmakta ve yabancıların karaya çıkmasını önlemekte olan olağanüstü güçlere sahip bir varlık olarak tanımlanmaktadır (Erhat 1996:163). Yaklaşan gemiler gördüğünde onların üstüne koca taş parçaları atar, daha da yakına gelebilenleri korkunç bir biçimde yok ettiği yer almakta olup, anlatılarda ve zaman zaman sahnelenen tiyatro oyunlarında Talos'un kendini ateşin içine atarak, tunçtan gövdesini eriyik kor haline getirdiği, sonra da gemideki yolculara sarılarak onları cayır cayır yaktığı vurgulanmaktadır. Talos'un bedenine silah işlememesi, onun ölümsüzlüğü anlamına gelmekte olduğundan, bir antik metinde, Argonautika'da Talos'un zayıf yönünün bulup ortaya çıkarmaya çalışan Medeia'nın büyülerıyla onun ayak bileğinde tanrı kanı taşıyan bir damar olduğunu anlayarak o damarı bulup yırttığı ve Talos'un ölümüne neden olduğu aktarılmaktadır.

Ateşin ve yakmanın ölüm getirdiği kadar ölümsüzlük sembolü olduğu durumlar da söz konusu olabilmektedir. Örneğin, Doso adında yaşlı bir kadın kılığına giren Demeter, kayıp kızı Persephone'yi ararken, Attika'daki Eleusis kralı Celeus tarafından misafirperverce karşılanmış ve kendisinden Metanira'dan olan oğlu Demophon'u emzirmesi istenmiştir. Demeter, misafirperverliği nedeniyle Celeus'a bir hediye olarak Demophon'u ambrosia ile yağlayıp kaplayarak bir tanrı yapmayı ve onun ölümlü ruhunu her gece ailenin ocağında yakarak ölümsüzleştirmeyi planlamaktadır.

Persephone, Hades'in sunduğu nardan biraz yedikten sonra, "ölüler ülkesinde bir şey yiyenlerin yeryüzüne çıkma hakları bulunmamaktadır" kuralı nedeniyle, ölüler ülkesinde kalmak zorunda kalmıştır. Bu da, her ne kadar tanrı soyunda gelmiş olsa da hem kurallara uyması gerektiğini hem de ölümsüzlüğü yakalayamadığını vurgulamaktadır.

Yapay bir siborg kralın öyküsünü ele bir başka anlatıda, tarih ve mitolojinin destansı bir karışımı olan Lebor Gebala Erenn, İrlanda'nın 'tanrıça Danu'nun halkı' olan Tuatha de Danann'ın da aralarında bulunduğu bir dizi grup tarafından fethini anlatmaktadır. 'İkinci Mag Tured Savaşı' başlıklı bölümde, kral tanrı Nuada'nın Fir Bolg'a karşı Birinci Mag Tured Savaşı'nda elini nasıl kaybettiğini anlatılmakta ve sonrasında Dian Cecht'in kaybettiği elinin yerine normal bir el olarak hareket edebilen gümüş bir el koyduğundan söz edilmektedir (Cusack, 2008:230).

Çetin, Snell'e göre Homerik metinlerde beden sözcüğünün bugün anladığımız anlamda kişinin fiziksel kütlelerinin tamamını simgeleyen yani bir bütünlüğe karşılık gelen anlamda kullanılmadığını, fiziksel bedeni temsil eden tek bir sözcük bulunmamasının, o dönemlerde insan bedeninin, bir bütün olarak değil, farklı uzuvların birleşimi olarak görüldüğü yönünde yorumlandığını aktarmaktadır (Snell, 2012'den aktaran Çetin, 2014:21). Daha sonra beden anlamında kullanılacak olan *soma* sözcüğünün de Homerik metinlerde, yaşayan bedeni ifade etmek için değil yalnızca ölü bedenden yani cesetten söz edilirken kullanılan bir sözcük olduğuna dikkati çeken Çetin, kişinin bedensel biçimini ifade etmek için *demias*, kişinin beden yüzeyi için ise *chros* sözcüklerinin kullanıldığını, ayrıca, bir insandan söz edilirken uzuvları ile ilgili özelliklerin vurgulanmasının da yaygın olduğunu belirtmektedir. Örneğin, Homeros'ta bir insanın hızlı bacaklarından, güçlü kollarından, hareket halindeki dizlerinden söz edilen tasvirler bulunmaktadır ve bu gibi anlatımlarda kimin bedeninden bahsedildiğinin ortaya konmasını sağlayan tek şey o kişinin adının söylenmesidir. Bu bağlamda kişinin bütünlüğünü ifade eden tek sözcüğün o kişinin adı olduğu düşünülebilir. Snell'e göre beşinci yüzyılın klasik sanatına dek bedenin, parçaları arasında karşılıklı ilişki bulunan organik bir birim olarak betimlenmesi yönünde bir girişim bulunmamaktadır (Snell, 2012:16).

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Nuada'nın yapay ve gümüş elinin ya da Freyja'nın altın gözyaşlarının önemi daha farklı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Böylelikle, yapay ve daha güçlü özellikler elde eden Nuada, yapay ve siborg bir kral olarak adında sıklıkla söz edilen ve tarihe adını yazdıran bir kahramana dönüşerek diğer krallardan farklı bir şekilde değerlendirilmektedir.

Bir başka mit ögesi ve ölümsüzlük imgesi olan İskandinav tanrıçası Freyja, hem et hem de metal olan bir yaratığın bu panteonundaki en iyi örneklerinden birini oluşturmaktadır. Mitoloji külliyyatında metal ve et arasındaki kaynaşmanın başka örnekleri de bulunmaktadır ve bunların hepsi, Freyja'nın ait olduğu orta tanrı ailesi (Aesir ve devler arasında sıralanır) ve Vanir ile ilişkilidir. Örnekler, on üçüncü yüzyıl İzlandalı Snorri Sturluson'un "dişleri altındandı" dediği tanrı Heimdall'ı da içermektedir (Cusack, 2008:228). Sık sık uzak diyarlara giden kocasının

ardından ağlayan Freyja'nın altından gözyaşları döktüğü ve bazen kocasını aramak için kimlik değiştirerek farklı isimlerle farklı yerlerde dolaştığı söylenmektedir. O dönemde, kadınsı ve yapay özellikler taşıyan tanrısal bir kahraman olarak tek başına ve devler arasında hiçbir şeyden korkmadan dolaşabilmesi, cesareti ve dinginliği ile siborg olarak değerlendirilmiş, ölümsüzlükle, kahramanlıkla ve siborg olmakla bağdaştırılmıştır.

O dönemlerdeki farklı anlatıların yapay özellikler taşıyan ve güçlendirilmiş insan tiplerine önem verip onları anlatıların kahramanı konumuna oturtmaları, son derece önemlidir. İnsanın, yalnızca insan kimliği yetmemekte, ona doğa üstü güçler atfeden başka özellikleri de ön plana taşınmaya çalışılmaktadır.

Bir başka ünlü anlatıda, insanoğlunun çözölemeyen sorunları ve kötülükleri yer almaktadır. Pandora kutusu, "içinde kötülüklerin bulunduğu inanılan kutu"dur. Efsaneye göre, Tanrı Zeus kendinden ateşi çalıp insanlara veren Prometheus'un kardeşi Epimetheus'a balçıktan yapılmış tanrısal güzellik ve zekaya sahip Pandora'yı eş olarak gönderir ve insanlardan intikam almak ister. Pandora'yı yaratması için, Hephaistos'a yapay bir kadın yapması emrini verir. Hephaistos, balçıktan bir kadın figürü yapar ve Tanrılar bu kadını birçok yetenekle donattıkları için onu Pandora "bütün armağanlar" anlamına gelen Pandora olarak adlandırır (Erhat, 1996:430). Burada unutulmaması gereken önemli bir ayrıntı, topraktan, ya da balçıktan yaratılan kadın imgesidir ki, ünlü Gılgamış Destanı'nda tanrı Aruru, Enkidu'yu topraktan yaratmış, Sümer'de ise tanrı Marduk, Kingu'nun kanıyla yoğurup elde ettiği balçık ile ilk insanı yaratmıştır.

Yunan mitolojisinde de bir grup yıkıcı kadın tasvir edilmektedir. Her biri ayrı bir niteliğe sahip olan bu kadınların anası olanların başında Pandora gelmektedir. Ancak bunların yanında, çocuklarını öldüren Lilith ve Medea, Kirke, Furiler, Medusalar ve Gorgonlar da yer almaktadır. Mitlerin, dinlerle ortak yanları olduğu düşüncesi hakimdir, hatta hemen her kutsal kitapta, Antik Yunan'da Pandora'nın, kutsal kitaplarda balçıktan yaratılan ilk kadın İslamiyette Havva (Kur'an, 20:121) ya da Tevrat'ta, Lillith olarak Hristiyanlıkta ve diğer dinlerde de sözü geçen imgenin bir yansıması ya da göstergesi olduğu görülebilmektedir. Yahudi mitolojisinde Lilit, kötü ruhlu ve Şeytan'a hizmet eden ve Adem'in ilk karısı olan kadındır. Lilith'ten (Yeşaya Kitabı 34:14) ve daha sonra Geç Antik Çağ'da Gnostisizm mitolojisinde bahsedilse de ilk olarak, Gılgamış Destanı'nda gecelere ve yeraltının karanlıklarına hükmeden kötü bir dişi karakter olarak sunulduğu, Sümer, Babil ve Pers mitolojilerinde ise vampir kadın, baykuş ve yılan olarak tasvir edildiği bilinmektedir.

Bu bağlamda, "Pandora" efsanesinin Ortadoğu ve özellikle Sami kaynaklı olduğu düşünülebilir, çünkü buradaki ilk kadının yaratılışı, Adem'le Havva efsanesinin Yunan mitlerindeki

aktarılmış bir kopyasına benzemektedir. Anlatıya göre Prometheus, kardeşi Epimetheus'a çeşitli uyarılarda bulunsa da onun Pandora ile evlenmesine engel olamaz. Zeus, bu evliliği kutsadığını belirtmek üzere Pandora'ya evlilik hediyesi olarak topraktan yapılmış, çömlek benzeri bir kutu hediye eder ama bunun açılmaması gereklidir. Yine de Pandora merakına yenilerek kutuyu açar ve böylelikle içindeki tüm kötülük dünyaya yayılır.

Son derece büyük bir değişime ve dönüşüme uğramış bir insanlık geleceği düşüncesi dünya çapında çok sayıda taraftarla beraber çok değişik bakış açılarından eleştiriye de beraberinde getirmiştir. Transhümanizm taraftarları onu “insanoğlunun en cüretkâr, cesur, yaratıcı ve idealist amaçlarını temsil eden bir hareket” olarak tanımlarken, karşıtları ise onu “dünyanın en tehlikeli fikri” olarak değerlendirmektedir. Günümüzde, distopik filmlerin pek çoğunda, insanlıkla ilgili karanlık ve mutsuz bir gelecek çizilmekte, sağlık ve yaşam uzunluğu ile ilgili pek çok sorunu çözebilen insanların tüm bunlara karşın mutsuz olacağı yansıtılmaktadır. Bununla birlikte dünyanın yeniden biçimlendiği bir zaman diliminde geçilmekte, yaşamın insanlardan, insanların da yaşamdan beklentileri farklılaşmaktadır. Ortaya çıkan yeni meslekler, yeni teknolojiler, Endüstri 4.0, Toplum 5.0 gibi kavramları, geleceğin neredeyse geldiğini vurgulamaktadırlar. Bununla birlikte, insan adına, binyıllar öncesinin beklentilerinin aynı olduğu söylenebilir. Her ne kadar günlük ve gelecek sorunları ile ilgili belirgin bilinç ve farkındalık yaratımı başarılmış gibi görünse, duyarlı bireyler ve bilinçli toplum oluşturma yolunda somut adımlar atılmış olsa da yine de insanın ve insanlığın daha iyiye, daha hızlı, daha dinamik, daha işlevsel bir şekilde evrilmesi beklenmektedir.

Bu noktada da köklerini mitolojik anlatılardan alan “*İnsanlığın Beş Çağı*”ndan söz edilmektedir. İnsanlık, bir anlamda, bilim dünyasının pozitivist kutsallığıyla mitsel dünyanın dışına itilen insan, kovulduğu ve dönmeyi arzuladığı bir altın çağı düşlemektedir. Bu çağda adaletsizlik ya da çatışma yoktur, mutluluk ve masumiyetin çağıdır. Ölümsüzlerin yarattığı ilk soy altındır ancak altın çağın insanları yalnızca erkeklerden oluşmaktadır. Hesiodos'a ve diğer başka söylencelere göre Zeus'un yarattığı ilk ırk olan *Altın ırk*, korku ve kederin olmadığı güvenli coğrafyalarda sonsuz baharların verimli topraklarında, süt ve nektarların oluşturduğu ırmaklardan beslenmiştir (Saltık, 2005). Mitin bu kısmının pek çok kutsal kitapta da öldükten sonra gidilecek bir yer ya da cennet tasviri olarak yer aldığı görülmektedir. Yalnızca dinsel metinlerde bu insanlar yalnızca Âdem ve Havva olarak aktarılmaktayken, Zeus'un mitinde, pek çok insandan söz edilmektedir. Bu insanlar, Tanrılara ve yaşayan her canlıya saygılı, elindekiyle yetinen, öldürmeyen, silahsız ve ölümün tatlı bir uyku gibi alıp götürdüğü varlıklar olarak bilinegeldiler. Zeus; altın ırkın ardından zayıf iradeli, açgözlü, ömürleri kısa ve mutsuz bir ırk olarak *gümüş ırk* insanları yarattı. Bu ikinci sınıf insanlar, bencildiler, tanrı

ve canlılara karşı hoyrat davrandılar ve insanlığın adını lekelediler. Sonrasında ise, kavgaya tutkulu, kötü ruhlu, Ares'in övdüğü sonsuz şiddet ve savaş meraklısı *Bronz ırk* insanlar ile yozlaşan dünyada tanrıların övgüsünü ve saygısını kazanan Kahramanlar ırkı yaratılmıştır. Güneş doğan dünya üzerinde son ırk olarak günümüz dünyasının da içinde yer aldığı *Demir ırk*'ın türediği düşünülmektedir.

Ruhun ölümden sonra varlığını sürdürebildiği yönündeki düşünce, onun yok oluşa tabi olmayan, yani ölümsüz bir varlık olarak algılanmasına neden olmuştur. Ölümsüzlük ise, neredeyse tüm ilkel toplumlarda Tanrılara atfedilen bir özellik olarak değerlendirilmektedir. Yani aslında, ruh, insanların inanmak istedikleri, tanrısallaşmak ve ölümsüzleşmek için gerekli görülen mistik bir öge olarak hemen tüm inançlarda yerini almış görünmektedir çünkü insanların umuda ve gelecekçi bir bakış açısına ihtiyaçları vardır. Bu yüzden, Transhümanizmin temelde insanın daha önceki zamanlarda deneyimlediği kusursuz bir mutluluk ve refah düzenine geri dönüşün uğraşı içinde olduğu ve her yenilikçi eylemde bu umudu ve mitsel bir Altın çağın özlemine taşıdığı bunu da imge gücüyle tasarlamaktan hiç yılmadığı görülmektedir. Ruhun ölümsüzlüğü gibi, ruhun farklı bir bedenle yeniden dünyaya gelmesi de pek çok kültürde, özellikle de Hint kültüründe karşımıza çıkan bir temadır. Reenkarnasyon veya ruh göçü olarak adlandırılan bu inanişe göre, ruh bir yeniden doğum döngüsü içindedir ve insan öldükten sonra tekrar dünyaya gelebilir (Çetin, 2014:15)

Ateşi çalan ve insanlara demirciliği öğreten Prometheus ile birlikte mitolojide söz edilen isimlerden bir diğeri, Zeus ve Hera'nın oğulları zanaatkarların tanrısı Hephaistos'tur. Topal ve çirkin olması ile diğer tanrılardan farklı olan Hephaistos'un bir diğer farklılığı da elinden pek çok işin gelmesi, her türlü madeni işleyip olağanüstü güzellikte eserler ortaya koymasıdır (Doğan, 2012). Hephaistos'un doğuştan çirkin ve topal olan fiziksel yapısı, onun kendisini daha çok işine vermesine neden olmuştur denilebilir, bedenin engeli, yaratıcılığın temeli haline gelmiş gibidir. Şengül, Yunan mitolojisinde, Hephaistos'un Hera ile Zeus'un oğlu olup tanrılar soyundan gelmesine karşın ikinci planda bırakıldığını, ya da bir başka anlatıda annesi Hera tarafından kendi kendine doğurulan ve engelli bir çocuk olarak anıldığını belirtir (2021). Anlatılar, onun engelli oluşundan utanan annesinin onu Olympos'tan aşağıya fırlattığını, su tanrıçası Thetis tarafından bulunup büyütülmüş olduğunu aktarmaktadır (Turan, 2018:34'ten aktaran Şengül, 2021). Bir başka anlatıya göre ise, Zeus, Hera ile kavga ederken Hephaistos annesinin tarafını tutmuş, buna kızan Zeus oğlunu Lemnos (Limni) adasına fırlatmış ve Hephaistos bu yüzden sakat kalmıştır. Sonuçta, Olimpos'ta ya da Limni adasında, daha çok su içinde büyütülmüş olması ve suda gelişmesi ona yetenekli bir insana dönüşme zemini hazırlamış ve Hephaistos tanrılar arasında en hünerli ve en yeteneklisi olarak anılagelmiştir. Hem

sanatın hem zekanın hem de işçiliğin yüceliğini simgelemektedir (Erhat, 2013:135'ten aktaran Şengül 2021). Çocukluğu zor şartlarda geçmiş olsa da Hephaistos, Tanrılar ve kahramanlar için demircilik zanaatıyla uğraşarak silahlar ve zırhlar üreten ateşler tanrısına dönüşür, aşk ve güzellik tanrıçası Afrodit'in eşi olur. Tarımı, uygarlığı ve şehir hayatını koruyan ve Anadolu kökenli tanrılardan biri olan Hephaistos, özellikle sönmüş bir yanardağ olarak saygı görmüş, sonraları ise yanardağların içinde çalıştığına inanılmaya başlamıştır.

Kaynaklara göre Olimpos'taki görkemli saraylar onun elinden çıkmıştır. Elinden pek çok işin gelmesi, her türlü madeni işleyip olağanüstü güzellikte eserler ortaya koyması onun yüceltilmesine yardımcı olmuştur. Olympos tanrılarının evleri, Akhilleus'un silahları onun elinden çıkmadığıdır. Tanrılar ve kahramanlar için en güzel zırhlar ve silahları, Hermes'in miğferi, Eros'un okları ve yayları, Afrodit'in ünlü göz kamaştırıcı kemeri, Annesi Hera için yapmış olduğu muhteşem mekanizmalı zincirli taht, Dionysos'un eşi Ariadne'nin tacı, Truva Kralı Laomedon'un büyümlü üzüm bağı, Ares ve Afrodit'in kızı yasak aşkından olan Harmonia'ya düğün hediyesi olarak yaptığı lanetli gerdanlık, Zeus'un emriyle insanları cezalandırmak için gönderilen ilk kadın Pandora da onun eseridir. Hephaistos ayrıca birçok otomat ile altından robot-hizmetçiler de yapmıştır. Girit adası'nı koruyan bronz dev Talos, kendisine yardımcı olmaları için ürettiği, hareket edebilen, güzel birer kadın görünümündeki bir çift heykel, Prometheus'a işkence etmeleri için bronzdan yapılmış Kafkas Kartalı, Apollon tapınağı için altından yapılmış, şarkı söyleyen sihirli kız korusu bunlardan yalnızca birkaçıdır. Bunların her biri hem bir zekâ ürünü, hem de uyumlu, hassas, sihirli, tasarımlardır. Bu açıdan bakıldığında, neredeyse tek başına Hephaistos, sanatın ve işçiliğin yüceliğini simgelemektedir (Erhat, 2006: 135).

2.3. İnsanlığın Anlamı

Geoffrey Leech'in Yedi Anlam Türünü (Leech, 1974) ele alan ve inceleyen Umagandhi ve Vinothini, (2017)'nin çıkarımlarından yola çıkarak İnsan olmak değerlendirildiğinde, öncelikle Kavramsal anlam çerçevesinde bir bütün insan olmaktan söz edilebilmektedir.

Kavramsal anlam çerçevesinde, insan olmak, insan olmanın gerektirdiği kavramların içini doldurabilmek, insanlığın yetkinliklerini sergileyebilmek gibi anlamlara gelebilecektir. "Transhümanist Düşüncenin Tarihi" isimli makalesinde filozof Nick Bostrom (2005), transhümanizmin yeni yetenekler kazanmayı ifade eden antik temellerinin mitsel düşüncede yerini bulduğunu belirtir ve transhümanizmin daha sonraki evrelerini Rönesans ve Aydınlanma Çağı'na dayandırmaktadır. Yani bilginin kullanımına! Yetenekler ise, değişen zamana göre farklılaşabilmektedir. Örneğin kimi zaman avlanabilmek, çanak çömlek yapabilmek, yazı

yazabilmek, matematik problemi çözebilmek, satranç oynayabilmek gibi kavramlar öncelebilmektedir. Bu durum, insanlığın o dönemde ne gibi yetkinlikler gerektirdiğine göre farklı görünüm kazanabilmektedir. Örneğin, kimi çağlarda insan olmak, güçlü ve sevgili bir insan olabilmekle özdeşleştirilebilirken, farklı dönemlerde, sanatla uğraşabilen ya da elinden iş gelen, zanaatkar olan birey olarak değerlendirilebilmektedir. Çağlara göre, bilen kişi, bilge kişi, öngörülü olan kişi gibi de düşünülebilir. Örneğin, eski dönemlerde yağmur duasına çıkan, içinde yaşadığı toplumda saygı gören, sevilen güvenilen insan da kavramsal alan olarak insan olmanın içini doldurabilmektedir.

Yan anlamsal anlamı ile ele alındığında ise, insana, insani yakıştırmalar ile yaklaşılması söz konusu olacaktır. Örneğin, gözünde insani bir pırıltı görmek, yorulmak, neşelenmek gibi duygu ya da fiziksel etkinliklerle betimlenebilecek kavramların insan olmanın daha derin anlamlarını görünür kılmaları söz konusudur. Örneğin, günümüzde robotlara yakıştırılan humanoid – insansı kavramı da bu yan anlamsal anlam dizgesinde düşünülebilir. Mitoloji genel anlamda tanrılardan ve onlar arasındaki savaşlardan söz ettiğinden, o dönemlerin insanlık anlayışının, insanı daha çok hor gören bir yapıda olduğu düşünülebilir. Kimilerine göre, beşinci yüzyıldan itibaren, kimilerine göre ise Rönesansla birlikte insanın yüceliğinin ve biricikliğinin kavranması mitolojik anlatıların ötesinde, insan olmanın yan anlamlarını daha iyi anlamaya, insanı daha iyi kavramaya önem verilmeye başlanmıştır.

Tüm bunların dışında, *yan anlamsal anlam* olarak insan olmak, insana, yine insani yakıştırmalar ile yaklaşılmasını temsil etmektedir. İnsanlığın yan anlamları, “Bu insanlık mı!”, “Onun insanlığı bu kadarmış!” gibi cümlelerle ifade edilebilecek şekilde yeterince anlayışlı, düşünceli, ince, merhametli vs olmak ya da olmamak arasındaki ince çizgide durabilmektedir. Bu değerlendirmeler çerçevesinde, insan olmak, yalnızca beden ya da fizik olarak ya da ruhsal ve düşünsel olarak insanlıkla bağdaştırılabilen bir kavram olmaktan ötede, tam insan olarak değerlendirilmesi gereken bir noktada durmaktadır. Bu tam olup olmama hali de her gün, yeniden ve yeniden sorgulanabilir ve karara bağlanabilir, örneklenebilir bir değerlendirme ortamına zemin hazırlamaktadır.

İnsan olmanın *sosyal anlamı* bağlamında, insan davranışları sergileme boyutu önem kazanmaktadır. Bu noktada, bireylerin birbirlerine anlayışlı ve ince, nazik, hoşgörülü davranışlar sergilemeleri, sosyal iletişim düzenlerinin başarılı olması ile ilintilendirilebilecek şekilde değerlendirilebilir. İnsanlığın, tek başına sergilenebilen bir yapısı olmadığı daha çok toplumsal bir kabul ile bu değerlendirmenin toplumun geneli tarafından yapılmasının önemi burada daha somut bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Sosyal Anlam açısından gerçek insan davranışları sergileme yerine, özellikle medyada -miş gibi yapmak, ya da neredeyse tümüyle olumsuz ve sıradışı olan davranışların sergilenmesi yoluna gidilmektedir.

Günümüzde belki de en çok tartışılan anlam alanı ise, *duyuşsal anlam*dır. Bireyin kendisini saygın ve kabul gören bir insan olarak hissetme durumu yalnızca sosyal konumu, fiziksel özellikleri ya da ekonomik değerlerinden kaynaklanan bir durum olmaktan öte, bir insan gibi hissedebilme özgürlüğünde barınmaktadır. İstedığı zaman ağlayabilmek, kızabilmek, özleyebilmek ya da toplumsal bazı normlar ile yapılması yasak ya da kısıtlı gibi gösterilen davranışları sergileyebilmenin özgürlüğü tartışılmaktadır. Duygusal yapısı, insanın en zayıf yönü olarak değerlendirilmekte ve insanların daha duygusuz yüz ifadeleri ile daha soğukkanlı ve duygularını açık etmeyen bir biçimde yaşaması daha diplomatik ve politik bir yaklaşım olarak benimsetilmeye çalışılmaktadır. Toplum içindeki tektipleştirilmiş davranışların herkes tarafından uygulanması ve toplumsal kuralların dışına çıkılmaması bu duyuşsal anlamın bir şekilde dizginlenmesi amacını da gütmektedir.

Bunun bir adım ötesi, zaten insanlığın *yansıtılan anlamını*, makineleşmiş insanı ortaya çıkarmaktadır. Günümüz insanı, sanayileşmenin başından bu yana, deli gibi çalışan, üreten, kendinden ve kendi zevklerinden çok içinde yaşadığı toplum içindeki konumunu dert edinen bir tarzda yaşamaktadır. Günümüzün moda deyimi ile daha çok gösteri dünyasına dönüşmüş bir yaşamda, sürekli olarak başkalarının onun hakkında ne düşündüğüne odaklı bir biçimde yaşaması onun zaten sıradanlaşmış davranışlar ve tepkiler ortaya koymasına ve bir türlü kendi doğallığına geri dönememesine neden olmaktadır. Bunun yanı sıra, günümüzün teknolojik gelişmeleri ile birlikte, daha mükemmelleşebilme amacıyla geçirilen küçük değişimler de insanın makineleşmesine neden olmaktadır. Günümüzdeki insani yakıştırmalar ise gitgide duygusuzlaşan, robotlaşan hali ile *Yan Anlamsal Anlam* çerçevesinde yalnızca insani yakıştırmalar içeren bir noktada ya da *Yansıtılan Anlam* yani: makineleşmiş insan olarak görülmektedir. Sonuçta, dijital bilinç ile donatılan birey için ölümün geçici bir hâl alması ile topluma karşı ahlaki sorumluluk ortadan kalkmıştır.

Örneğin, yaklaşık 5000 yıllık tarihiyle en eski medeniyetlerden biri olan Çin’de insanın anlatıldığı eski kitaplarda, şunlar yazılıdır: “*Eksiksiz eğitim almış bir Çinli beyefendi, kâinatın en mükemmel varlığıydı adeta. Doğa hakkında, derinliğine bilgi sahibi olmak da bu eğitim sürecinin bir parçasıydı. Bu yüzdendir ki Çin, kültür tarihinde; gök cisimleri, bitkiler, çeşitli minerallerin ve ilaçların özellikleri, denizlerin hareketleri vb konular hakkındaki bilgiler, bilgelerin yol gösterici fikirleri kadar önemsenmektedir. Bir seçkin, çalışma saatlerinde Konfüçyüscü idi. Halkın iyiliği, istikrar ve toplumsal uyum için çalışırdı. Tatil günlerinde ve iş saatleri sonrasında bir Taocu olur, simya ile uğraşır, uçurtma uçurur, resim yapar, içki içip, doğallığa dönerdi. MS500 yıllarından sonra da evlilik ve cenaze törenlerinde bir Budist olarak davranırdı.*”

Eski zaman toplumlarının insan olma kavramları ile yirmibirinci yüzyıl insanının doğası ve yaşam şartları aynı değildir. Bu nedenle aslında bir karşılaştırma yapılması pek de doğru olmayabilir. Ancak, yine de binlerce yıl öncesinde, herhangi bir kültürde, insandan ne tür donanım ve davranışlar beklendiğini bilmek günümüz insanının da değerlendirilmesi açısından son derece önemlidir. O dönemin insanlarında bulunan çeşitliliğin, esnekliğin, zerafetin günümüz insanlarında artık bulunmadığını görmek de aslında oldukça üzücüdür.

Çin'in kendine özgü doğası ya da gelenekler bağlı yaşam tarzı yüzünden bu tür bir insan olma kavramı ile karşılaştığı düşünülebilir. Bununla birlikte, Çin, bu konuda hiç de yalnız değildir. Örneğin, Hindistan'daki günlük yaşamı anlatan Nargaratha'da MS. 2 ile 4.yüz yıllar arasında yaşamış, şehirli bir kişinin neler yapmasının beklendiği şu şekilde özetlenmektedir: *“Bir beyefendi, sabah kalktığında, dişlerini temizlemeli, gövdesine kremler ve kokular sürmeli, takılarını takıp, gözlerine sürme çekmeli, dudaklarına parlaticı sürdükten sonra da aynada kendini son bir kez gözden geçirmeli. Ağza güzel kokular verecek diğer şeylerle birlikte, tembul yaprakları çiğnedikten sonra, gündelik işlerinin başına dönmeli. Kahvaltıdan sonra, papağanlar ve diğer kuşlara konuşmayı öğretip, horozları dövüştürdükten sonra, bıldırcın ve koçlar da elden geçirilmeli. Tüm bunlardan sonra da öğle uykusuna yatmalı.”*

Bu tür bir yaşam biçiminin yokluğu ya da eksikliği günümüzde farkedilmiyor bile, çünkü insanların bu tür ritüeller gerçekleştirebilecek ya da kendine zaman ayırabilecek bir düzeni artık yok. Daha çok makineleşme yolunda, gitgide daha fazla estetik kaygısının içinde kaybolan, yeterince zayıf, fit, ya da kaslı olmadığı için kendini zorlayarak toplumun onadığı istedik özellikleri ve güzellikleri kendine katmaya çalışan ve bunun için gerekli tüm bedelleri ödemeye hazır bir insan tipi oluşmuş durumda.

İnsan olmanın, *ortak anlamı* değerlendirildiğinde ise, genel olarak toplumda sorun çıkarmadan yaşayan, nötralize edilmiş bir insan tipi ile karşılaşılmakta. Var olan düzenin savunucuları ya da koruyucuları kimliği ile, hemen hiçbir şeyin değişmesini düşünmeden, var olana razı bir şekilde yaşamayı kabullenmiş, boyun eğen, rıza gösteren ve değişmeyi asla düşünmeyen bir insan tipinden söz edilebilmekte. Bu, hem modern, post-modern toplumun getirmiş olduğu gözetlenme psikolojisi ile her bir edimini buna göre kurgulayan yapıdaki insan, edilgen ve itaatkâr bir yapıya sahip olmasıyla, yöneticilerin de gözünü dolduran bir nitelik sergilemekte.

Oysa, yeni dünya düzeninin gerektirdiği *tematik anlam* çerçevesinde şekillenmesi beklenen insan, yaratıcı, girişimci, projektif bir insan tipini önelemekte. Bu insan, insanlığın her zerresinin kıymetini bilen, her gününü ilk günü ya da son günü imiş gibi neşe ve zevk ile yaşayabilen, çalışmaktan zevk alan, ancak başkalarını da düşünen çok yönlü bir insan tipi içermekte. Alışkanlıkları olmasının ötesinde, bunları her an esnetebilen, her an değiştirebilen,

farklılaşabilen, uyumlanan (kimlik, kişilik, avatar, dijital ben) bir efendi olmalı. Çünkü, eskilerin bakış açısı ile, köle, üreten kişi idi. Köleci toplum düzeni içinde kol gücüne dayalı çalışmanın köleler tarafından yapılıyor olması, kol gücüne dayalı çalışmanın da özgür insana yakışmayan bir çalışma olduğu düşüncesini doğurmuştur (Zubritski, Kerov ve Mitropolski, 1968:117). Bu görüşe göre özgür insan, malların üreticisi değil kullanıcısıydı. Ancak şimdi, insanın yarattığı robotların insanlara hizmet etmesi ve insanın bu hizmetlere ihtiyaç duyması, bir anlamda insanın ve insanlığın köleleşmesi anlamını da beraberinde getirmektedir.

2.4. Mitler ve Yenilikler

Günümüze gelene dek insanoğlu, çeşitli sınavlardan ve dönemlerden geçmiştir. Önceleri tekbaşına var olabilme mücadelesi, sonra bitmek tükenmek bilmeyen göçler ve ardından gelen buzul döneminden sonra sağ kalabilenlerin yaşam savaşı, insanları gruplar halinde ve birbirleri ile dayanışma halinde yaşamaya itmiştir. Ancak, bunun yanı sıra kıtlıklar ve hastalıklar da insanların uzun süren bir yaşam sürmelerinin önünde engeller oluşturmuşlardır. Örneğin, MÖ 1500’lerde ortaya çıkan ilk sıtma salgınlarından başlayarak, insanlar çok çeşitli ve bulaşıcı hastalıklar nedeniyle yaşamın önemini daha iyi anlamıştır. Pandemi dönemlerinde tıbbın insan yaşamı için ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılmiş olup, daha genel bir toplum sağlığı kadar bireysel sağlığın da önemi ortaya çıkmıştır.

1706-1790 arasında yaşamış olan Benjamin Franklin hızlı ilerleyen bilimin bir sonucu olarak bütün hastalıkların ortadan kaldırılmasından ve yaşlılığın engellenmesinden bahsetmiştir. Aslında, günden güne, Franklin’in haklılığı kanıtlayan pek çok çalışma ortaya çıkmakta ve doğumda beklenen yaşam süresi ve yaşam kalitesi artmaktadır. Pandemi kavramı, orta çağdan başlayarak öncelikle Avrupa’da etkin olan sıtma, grip, İspanyol gribi ve veba, kolera, tifo, lepra ve AIDS, Çiçek, Tifüs salgınlarını da beraberinde getirmektedir. İnsanın ortalama yaşam süresi göz önünde bulundurulduğunda, M.Ö. 1000 yılında ortalama 18 yıl olan yaşam süresinin M.Ö. 100 yılında 25 yıla ulaştığı, ortalama yaşam süresinin 1900 yılında Amerika’da 49 yıla çıktığı, 2000 yılına gelindiğinde ise 75-80’lere ulaştığı görülmektedir.

Bu şartlar altında, insanın daha uzun ve daha sağlıklı yaşamayı düşlemesi son derece normal görünmektedir. Gelişmekte olan bilim dalları, biyoloji, fizyoloji, genetik ve diğer disiplinler, tıp sayesinde insan ömrünün uzamasını sağlayabilmektedir. Bunun yanı sıra insanın yaşam kalitesindeki değişiklikler de daha üst düzey bir yaşam beklentisini beraberinde getirmektedir. Eski dönem mitlerinin bu yüzden ölümsüzlük arayışları, uçabilme, daha iyi ve donanımlı bir insan olabilme düşleri ile dolu olması pek de yadırganacak gibi görünmemektedir.

Öte yandan Transhümanist kavramların 20. yüzyılda doğrudan ve etkili bir habercisi Haldane’in makalesi eski bir mite Daidalos ve Ikarus efsanesine gönderme yapmaktadır (Haldane,

1924). Haldane makalesinde sonuç olarak, Kantçı idealizmin, tıpkı Newton'un zamanından sonra materyalizmin yaptığı gibi, fizikçilerin ve nihayetinde tüm eğitilmiş insanların temel çalışma hipotezi haline geleceğini ileri sürmektedir: “Kendimize materyalist demeyebiliriz ama ayın hareketlerini, Thames nehrinin hareketlerini, grip salgınlarının ve uçakların hareketlerini hep maddesel olarak yorumlamaktayız. Atalarımız bunları yapmamıştı, büyük olasılıkla torunlarımız da böyle yapmayacak.” demekte, ayrıca, makalesinde genetik ve diğer gelişmiş bilimlerin insan biyolojisine sağlayacağı büyük faydalardan söz etmektedir. Haldane'nin son derece etkileyici düşüncelerine eski mitlerden örnek vermesi de bir o kadar ilginç görünmektedir.

Haldane'den çok önce, 1743–1794 arasında yaşamış olan Marquis de Condorcet insan ömrünün uzatılmasında Tıp biliminin kullanılması gerektiğini savunan ilk kişidir. Aynı dönemde İngiliz yazar Mary Shelley (1797–1851) tarafından yazılan ünlü eser Frankenstein ya da Modern Prometheus, genç bir bilim insanı olan Victor Frankenstein'ın yarattığı alışılmışın dışında bir bilimsel deneyde garip şekilli ama akıllı bir yaratığın hikâyesini ele alan roman olarak yayınlanmıştır. Yıllar içinde o kadar çok uyarlaması yapılmış ve öylesine mitleşmiştir ki, toplum genelinde bilimin insanların temel varlıklarına zarar verebileceği düşüncesinin yerleşmesine neden olmuştur. Ayrıca, liberteryen transhümanizmin bazı eleştirmenleri zengin-fakir ayrımının zaten artmakta olduğu toplumlarda bunun sebep olacağı olumsuz neticelere dikkat çekmektedirler. Örneğin, Bill McKibben (2003), insan kapasitesini artırmaya yarayan yeni teknolojilerin, orantısız biçimde zenginlerin kullanımında olacağını, bunun giderek zenginler ve fakirler arasında genetik bir ayrıma yol açacağını ve aralarındaki farkın artacağını öngörmektedir. Tüm bu teknik ve donanımsal gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda, transhümanizm, halen oldukça faza bir biçimde *Kavramsal Anlam* çerçevesinde “İnsan olmak” konusunda odaklanmış görünmektedir. Bu kapsamda yaratıcı imgelem fantazyayı oluştururken; aklın egemenliğinde zincirlenemez hayal dünyasına ait bir düşünce şekli oluşturarak düşsel âlemin kapılarını dışsal gerçekliğe açar. İlkel olarak adlandırılan işlenmemiş bir bilincin ürünleri, üstün bir zekâ ve hayal gücünün göstergeleri olan mitler, yaratıldıkları toplum belleğinin yansımasıdır.

Hauskeller, (2016) mitler ve onlardan esinlenen bütün bu anlatıların ve rüyaların kültürümüzde yankılandığından ve ne zaman kendimiz ya da dünyadaki yerimiz hakkında düşünmeye, anlatmaya başlasak bunlarla başladığımızdan ve bunların hepsinin günümüzde transhümanizm olarak bilinen felsefede doğal bir yuva bulduğundan, bu yüzden, modern insanın transhümanizm kullanımını teşvik ettiğinden söz etmektedir. Bununla birlikte Mitlerin mi Transhümanizmi doğurduğu yoksa Transhümanizmin mi mitler yarattığı hep tartışmalı olarak kalacak gibi görünmektedir.

3. Tartışma ve Sonuç

Transhümanizm kavramı, bir yandan post-modern insanın daha donanımlı ve daha gelişmiş yapısını ortaya koyarken, insanlığın geleceğini de belirleyen bir noktada duruyor görünmektedir. Oysa, insanlık, Dağ'ın da belirttiği gibi, (2017) içinde bulunduğu hal, mekân ve zihni süreçten memnuniyetsiz olduğundan, başlangıçtan ya da yaratılışından beri kendini hep bir arayış ve serüven içinde bulmuştur. Dağ, insanoğlunun Ademle başlatılan hikayesinde, inşa ettiği mitolojisinde, geliştirdiği felsefe-bilimde, Rönesans ve Aydınlanma dönemlerindeki yaklaşımında, ticari kapitalizm, sanayileşme ve son olarak teknolojikleşmesi sürecinde bu arayış ve serüvenin görülebileceğini vurgulamaktadır.

Dağ'ın da altını çizdiği gibi, insan, yiyeceği bir meyveyle, çalacağı bir ateşle ve Tanrı'yı konumlandırmasıyla yani mitolojik tahayyülüyle ve teolojik yaklaşımlarıyla, fikre ve olguya yönelik zihni tasavvuruyla (felsefe-bilim), aletleri ve makinaları kullanımıyla (teknik-sanayi) içinde bulunduğu hali değiştirme teşebbüsü içerisinde bulunmuştur. Ortaçağ Hıristiyanlığında insan-tanrı birleşimi, Rönesans ve Aydınlanma dönemindeki seküler-maddi yaklaşım, pozitivizmin tetiklediği sanayileşme ve kapitalizm süreçleri metafizikten kopuk maddileşmiş insanı doğurmuştur. Hümanizm süreci, tanrının yerinden edilerek insanı merkeze alan yeni bir düşünce sistemi olarak insanı teskin edememiştir.

1970'lerdeki yüksek teknoloji (high tech) süreci hümanizmi de aşan transhümanizm sürecini doğurmuştur. İnsan, tanrıyı konumundan elde etmekle yetinmemiş yaşlanmaya, hastalığa, biyolojik kusura, acıya veya ağrıya, aptallığa, hatta ölüme üstün gelme mücadelesi içine girmiştir. Mutlu kılmak istediği kendi nesli için yalıtılmış ve acısız bir dünyada yaşamak isteyen insan yani transhuman inşa etme amacı içindedir. İnsana ait biyolojik ve fiziksel sınırları aşmaya çalışarak insanı hem cyborg hem tanrılaştırma sürecine sokmuştur. İnsan, hümanizm süreciyle yetinmemiş transhümanizm sürecine girme gereği duymuştur (Dağ, 2017).

Ünal da benzer şeyler söylemekte, dijitalleşmenin, depolama alanları ve erişim maliyetlerinde yaşanan düşme, mobilleşme ve ekranlaşma ile beraber büyük bir ivme kazandığından söz ederek, yaşadığımız çağda verileştirilmemiş hiçbir şey kalmadığı gibi hemen her şeyin dijitalleşmiş olduğundan söz etmektedir (Ünal, 2019). Teknolojinin gelişimi ve dijitalleşme ile transhümanizmin hedef durumundaki üst-insana ulaşma ideali, gerçekleştirebilecek aşamaya gelmiş görünmekte, insan, 0 ve 1'lerden oluşan ikili sayı sisteminde kendine bir yer edinerek ilerlemekte ve yeni bir form ile karşılaşmaktadır.

Bu çerçevede, insanın ve bilgisayarın ne yöne doğru ilerlediği, daha doğrusu ne yöne ilerlerse gerçek bir ilerleme olduğunun kabul edileceği de tartışmalıdır. Köksal (2019), eğitim

sistemini yeniden yapılandıran 2023 Eğitim Vizyon Belgesinin, “tekillik” kavramına vurgu yaparak başlamakta olduğundan söz etmekte ve tekilliğin artık bir bilimkurgu ögesi değil, güncel bir gerçeklik olduğunu ifade etmektedir. Tekillik, insanın biyolojik ve mental yapısının ileri teknoloji destekleriyle geliştirilmesi olarak tanımlanmakta ve teknolojinin exposansiyel (üstel: olağanüstü hızlı) biçimde gelişmesi, tekillik olgusunun bir kesinlik vurgusuyla savunulmasına yol açmaktadır. Köksal’a göre, transhümanizm, tekilliğin sonuçlarının insanlığı mevcut durumundan bir üst insanlık seviyesine taşıyacağına ilişkin inançtır ve transhümanistler, pekçok küresel sorunun tekillik sonrasında çözüleceğine inanmaktadırlar. Pekçok gelecekbilimcinin, yakın gelecekte, makinelerle insanların birleşeceğini ve bunun, insanlık adına olumlu sonuçlar doğuracağını öngörmekte olduğu savunulmaktadır. Buna karşın, Köksal, 2023 Eğitim Vizyon Belgesi’nde, tekillik ve transhümanizm olgularına karşı eleştirel yaklaşmakta olduğunu, “bizim tekilliğimiz, insan ile makinenin değil, akıl ile kalbin birleşmesidir” denildiğini vurgulamaktadır.

Geçmişin şehir devletlerinin yerini önce büyük imparatorluklar aldı, sonrasında ise topluluklar. Geleceğin akıllı şehirlerinin hem kendi kendine yetebilen yerleşim mekanları hem de insana doğayı aratmayan, dinlendirici ve keşfettirici yönleri olması gerektiği vurgulanıyor. Bununla birlikte, her bir akıllı şehrin verileri, düzeni, güvenliği ile biricik ve yabancıları içine kolaylıkla kabul etmeyecek bir yapısı olacağı da öngörülmekte. Bu durumda, geçmişin şehir devletlerinin tuğlalar ve taşlarla örülmüş kale duvarlarının yerini, dijital veri tabanlarının, bulutların ve daha güçlü ve gelişkin sistemlerinin aldığı da somut bir biçimde görülebilmekte. Sonuçta, insanoğlu, bir yandan özgürleşmeye çalışırken, aslında bir başka yönden de kısıtlanıyor, tuzağa düşüyor gibi görünmekte.

Fukuyama, (2004) makalesinde, insan ırkını biyolojik kısıtlamalarından kurtarmaya yönelik transhümanist hareketi tartışırken, son birkaç on yıldır, gelişmiş dünyada garip bir kurtuluş hareketinin büyüdüğünden söz etmekte ve “Transhümanistlerin” gördüğü gibi, insanların biyolojik kaderlerini evrimin körü körüne rastgele değişim ve adaptasyon sürecinden çıkarıp, bir tür olarak bir sonraki aşamaya geçmesi gerektiğini öne sürmektedir. Transhümanizmin temel ilkesinin, bir gün kendimizi daha güçlü, daha akıllı, şiddete daha az eğilimli ve daha uzun ömürlü yapmak için biyoteknolojiyi kullanacağımız gerçeği olduğunu anımsatırken, bugünün ve yarının transhümanizm anlayışının, çağdaş biyotibbin araştırma gündeminin çoğunda gizli olduğunu da vurgulamaktadır. Biyoteknolojideki hızlı gelişmelerin genellikle insanlığı belli belirsiz rahatsız etmesine karşın, bu gelişmelerin temsil ettikleri entelektüel veya ahlaki tehdidi belirlemenin de her zaman kolay olmadığından söz ederken, bu hakların eşitliği fikrinin altında yatan inancın, hepimizin cilt rengi, güzellik ve hatta zekâ bakımından farklılıklar

gösteren bir insan özüne sahip olduğumuz inancı olduğunu da dile getirmektedir. Dolayısıyla Fukuyama, kendimizi üstün bir şeye dönüştürmeye başlarsak, bu gelişmiş canlıların hangi haklara sahip olacaklarını ve geride kalanlara kıyasla hangi haklara sahip olacaklarını sorgularken, insanın kendini değiştirmesi için hangi teknolojik olanakların var olduğunu ya da ortaya çıkacağını kimsenin bilmediğini, bu nedenle, insan doğamızla ilgili bir alçakgönüllülüğe ihtiyacımız olduğunu da vurgulamakta.

Bostrom (2001) son birkaç yılda, teknolojik gelişmenin ön saflarında yer alan bazı önde gelen bilgisayar bilimcilerin, sinirbilimcilerin, nanoteknologlar ve araştırmacıların arasında insanlığın geleceğini düşünmek için yeni bir paradigma şekillenmeye başladığından söz ederken, bu yeni paradigmanın hem geleneksel fütürolojide hem de pratik olarak bugünün politik düşüncesinde zımnen bulunan çok önemli bir varsayımı reddettiğini vurgulamakta. Bostrom'a göre, bu, "insan durumunun" kökünde sabit olduğu varsayımdır. Günümüz süreçleri ince ayar yapılabilir alanlar sunmaktadır: zenginlik artırılabilir ve yeniden dağıtılabılır; araçlar geliştirilebilir ve iyileştirilebilir; kültür bazen büyük ölçüde değişebilir; ama insan doğasının kendisi bu kadar büyük değişimlere hazır değildir.

Ferrando ise, "Posthuman" kavramının, felsefi, kültürel ve eleştirel posthümanizm dahil olmak üzere çeşitli farklı hareketlere ve düşünce okullarına atıfta bulunan bir şemsiye terim haline geldiğinden; transhümanizmin (diğerlerinin yanı sıra ekstropyанизm, liberal ve demokratik transhümanizm çeşitlemelerinde); yeni materyalizmlerin feminist yaklaşımı; anti-hümanizm, metahümanizm, metahumanities ve posthumanities'in heterojen bir manzara sergilediğinden söz etmektedir. Transhümanizmi tek yönlü olarak görmeye alışık olanlar açısından kavramın böyle genel ve her şey içinde olacak şekilde çeşitli kavram alanları ile birlikte kullanımının, uzmanlar ve uzman olmayanlar arasında metodolojik ve teorik bir kafa karışıklığı yarattığını da iddia etmektedir.

Julian Huxley ünlü makalesinde transhümanizmi açıklarken, gelecekteki insanlığın neye benzeyebileceğine - ve neye benzemesi gerektiğine - inandığının ana hatlarını sunmaktaydı (2015). Huxley, insan doğasının - o sırada - eğilimli olduğu sayısız sınırlamalara ve zayıflıklara işaret ederek ve bunları insanlığın sahip olduğu olanaklarla karşı karşıya getirerek, insanın en üst düzeyde mükemmelliğe ulaşmasını sağlayacak tüm olası önlemleri araştırma ve uygulamaya koyma ihtiyacını ifade edeceğini öngörmekteydi.

Hughes, teknolojinin insan vücudunun ve beyninin sınırlarını aşabileceği inancı olan transhümanizmin, aydınlanma felsefeleri ailesinin bir parçası olduğunu anımsatmaktadır. Bu haliyle, transhümanizm, geniş aydınlanma geleneğinin içsel gerilimlerini ve çelişkilerini de

miras almış görünmektedir. Öncelikle, akıl projesi kendiliğinden aşındırıcıdır ve irrasyonel bir doğrulama gerektirmektedir ve ayrıca, çoğu transhümanistin ateist olmasına karşın, zekanın aşkın gücüne olan inançları yeni teolojiler üretmektedir. Bunun da ötesinde, transhümanistlerin çoğu liberal demokrat olsalar da, insanın mükemmelleştirilebilirliğine ve akıl yoluyla yönetişime olan inançları teknokratik otoriterizmi doğrulayabilir. Hughes'a göre, transhümanistler demokrasi ve piyasa arasındaki denge konusunda ikiye bölünmüş durumdadırlar ve durdurulamaz ilerlemenin teleolojik beklentileri, geleceğin belirsizliğinin farkındalığı nedeniyle gergindirler. Günümüzde, transhümanistler etik evrenselcilik ve etik görecelik savunucuları arasında bölünmüş görünmektedir ve son olarak parçalanmış kalıcı benliklerin rasyonel materyalist inkarı, transhümanist bireyselliğin uzun ömürlü, sürdürülebilir ve gelişebilir olup olmayacağını sorgulamayı gerektirmektedir.

Çekderi, (2020) insanın zekâsı ile doğayı çözümlediğini ve elde ettiği bilgiyi eklentilere dönüştürerek bedenine dâhil edebildiğini, dolayısı ile protez olarak adlandırılabilen bu eklentiler ile birlikte, insan bedensel eksikliklerini tamamlarken sahip olmadığı yeni yetenekler kazanabileceğini ileri sürmektedir. Bununla birlikte günümüzün egemen kültürel yapısı ile eksiklik kavramı yeni boyutlar kazandığından ve gelişmeler sonucunda protez olarak tanımlanabilecek şeyler de oldukça çeşitlendiğinden de söz etmektedir. Bu ilerlemelerin hemen tüm disiplinlerde somutlaştığından ve sanat tarihinde de karşılığını bulduğundan yola çıkarak, postmodern anlayışların tükenmeye başladığı noktada sanat ve protezler yan yana gelmiş, birçok sanatçı protezleri çalışmalarına dâhil ettiği yorumunu geliştirmektedir. Bu sanatçıların çalışmaları ile birlikte kimlik politikalarına yeni tartışma alanları açılırken, insan olmanın tanımı bile sorgulanmıştır. Bütün bu örneklerin ortak noktası insanın sürekli oluşum halinde olmasından kaynaklanan eksik bir varlık olması ve protezler ile tamamlanma ihtiyacı hissetmesidir.

Tam da Çekderi'nin vurguladığı gibi, insanın kendisini ve çevresini eksik hissetme gereksinimi hiç bitmeyecek, sonu gelmeyen bir özlem gibidir. Sürekli, daha iyi, daha üstün ve daha güçlü olma ideali, teknoloji ile birleştiğinde, kendini sonsuz sayıda kopyalayıp farklılaştırabilecek ve yine sonsuz biçimlerde başka şeylere eklemleyebilecek bir insan tipi karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde transhümanizm, yapay zeka ile ilintilendirilmekte, insanın bitmek tükenmek bilmeyen değişim ve güçlenme isteğini bu yolla ortaya koyacağı öngörülmektedir. Oysa, yapay zeka, daha çok yaşamın farklı noktalarını daha güvenli, daha sağlıklı ve daha ekonomik kılmayı, daha işlevsel bir zekayı ve ekonomiyi amaçlar gibi görünmektedir. Kökenlerini mitolojik anlatılardan alan eski zaman düşlerinin bir kısmının şu anda bile gerçekleştiği düşünülebilir. Buna karşın insanlığı, insanlığın ödün vermeden daha ne kadar ilerleyebileceğinin hesaplarını yapmaktadır.

Mitolojik simgesel kahramanlardan günümüze ölümsüzlük ve yapay insan imgesi oldukça farklı ivmelerle dönüşüp değişerek gelmiştir. Özellikle sözlü dilin egemen olduğu zaman dilimlerinde söylenler, destanlar, mitler özellikle önem kazanmış, insanların gerçeküstü ve doğaüstü imgelere olan inancını körüklemiş ve onların yaratıcılıklarını harekete geçirmiştir. O dönemlerin güçlü ve yenilmez kahramanlarının neyin yenilmez kıldığı da son derece önemlidir ve değerlendirilmesi önemli bir noktada görülmektedir. Kimi zaman bu bilinmezlik onları daha farklı düşünmeye zorlamıştır, kimi zaman da hangi özelliğin daha ön planda olması gerektiğinin toplumsal bir sorgulaması gündeme gelmiştir. Örneğin, yapay ve güçlü bir elin gerçek bir elin yerini alması gibi, ya da uzak diyarlara giden bir kadının iki kızı ile tek başına kalabilmesi ve altın gözyaşı dökebilmesi gibi, hatta Talos gibi mekanik ve adanmış bir güce sahip olan bir makine insana dönüşmesi bile bu tür konuların o dönemin insanı açısından insan yeterlikleri konusunda nasıl ince bir biçimde düşünüldüğünü ortaya koymaktadır. Günümüz dünyası ise çok daha farklı yeterlikler ve güç arayışları peşindedir.

Kaynakça / References

- Abiha, B. Ç. (2018). Mitolojiden Tarsus'a Bir Sembol: Yılan Ve Şahmaran. 2. Tarsus Kent Sempozyumu (15-17 Kasım 2012) bildiri kitabı.
- Bayraktaroğlu, S. (1991). Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Halı-Kilim Tesbit ve Tescil Çalışmaları. acikerisim.fsm.edu.tr
- Bostrom, N. (2001). What is transhumanism.
- Bostrom, N. (2005). A history of transhumanist thought. *Journal of evolution and technology*, 14(1).
- Bottéro, K. ve Kramer, S. N. (2017). Mezopotamya Mitolojisi. İstanbul. İş Bankası Yayınları.
- Cusack, C. M. (2008). The End of Human? The Cyborg Past and Present. *Sydney Studies in Religion*.
- Çekderi, A. (2020). Sınırları genişletilmiş beden kapsamında sanatsal protez uygulamaları. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/487651>
- Çetin, Z. (2014). Pre-Sokratiklerden Aristoteles'e ruh ve ölümsüzlük anlayışları (Master's thesis, Uludağ Üniversitesi).
- Dağ, A. (2017). Hümanizmin radikalleşmesi olarak transhümanizm. *Felsefi Düşün-Akademik Felsefe Dergisi*, (9), 46-68.
- Demir, A. (2018). Ölümsüzlük ve yapay zekâ bağlamında trans-hümanizm. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 9(31), 95-104.
- Demir, B. (2021). Kapalı Yapıları İmdat Çıkışlarıyla Buluşturmak: Daedalos' un Labirentinden Vitruvius' un Yapıtına Uzanan Ontolojik İlişkiler.
- Doğan, E. T. (2012). Zanaatkarlığın Günümüzde Yeniden Yorumlanması: Yeni Zanaatkarlık mı?. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(1), 67-85.
- Düzgün, S., & Köseoğlu, S. (2020). İnsanlık 2.0: Tekillige Doğru Biyolojisini Aşan İnsan. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 424-427.
- Eliade, M. (1959). *The sacred and the profane: The nature of religion* (Vol. 81). Houghton Mifflin Harcourt.
- Ercan, C. A. (2019). Mitolojide Kadın, Toprak Ve Kötücül Kadın İmgesi. *International Symposium on Mytho-*

- logy, Proceedings Book, 225-234.
- Erhat, A. (1996) Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi
- Erhat, A. (2006). Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, Büyük Fikir Kitapları Dizisi, No.18, İstanbul.
- Erhat, A. (2013). Mitoloji Sözlüğü.İstanbul: Remzi Kitabevi
- Ferrando, F. (2013). Posthumanism, transhumanism, antihumanism, metahumanism, and new materialisms. *Existenz*, 8(2), 26-32.
- Fukuyama, F. (2004). Transhumanism. *Foreign Policy*, (144), 42-43.
- Gallagher, James, (2012), 6 Milyon Dolarlık Adam mümkün mü?, BBC News, Sağlık ve Bilim, 12 Mart 2012 (https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/03/120312_sixmilliondollarman)
- Gülcan, N. Y. (2009). Eski Yunan Mitolojisinde Kadın İmgisi. 21. Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar, 111.
- Güveloğlu, Ali, (2019), Mitolojik Anlatım Geleneğinde İnsanoğlundan Saklanan Besinler, International Symposium on Mythology, Proceedings Book, 85-91.
- Haldane, J. B. S. (1924). Daedalus or Science and the Future (pp. 63-65). New York: EP Dutton.
- Hauskeller, M. (2016). Mythologies of transhumanism. Springer.
<https://www.turkedebiyati.org/gilgamis-destani/>
- Hughes, J. (2010). Contradictions from the enlightenment roots of transhumanism. *Journal of Medicine and Philosophy*, 35(6), 622-640.
- Huxley, J. (2015). Transhumanism. *Ethics in Progress*, 6(1), 12-16.
- Kantarıcı, Ş. (2021). Tarihte İlk Doğu-Batı Çatışması Olarak Görülen Truva Savaşı'nın 'Tarafları Üzerine' psikopolitik Bir Değerlendirme: Batı Düşününde Truvalılar ve Akalılar. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (Özel Sayı 1" Türk Yunan İlişkileri"), 173-196.
- Kınal, F. (1977). Çivi Yazı Ekonomisinde Balık ve Balıkçılık. Atatürk Konferansları VI. s. 52-70. Ankara. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Köksal, H. (2019). 2023 eğitim vizyon belgesi, tekillik ve transhümanizm. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 145-157.
- Kur'an, 20:121
- Kurzweil, R. (2016). İnsanlık 2.0. (M. Şengel, Çev.) Alfa Yayınları
- Leech, G. (1974). *Semantics*. New York, U.S.A: Penguin.
- McKibben, B. (2003). *Enough. Staying Human in an Engineered World*. Henry Holt and Company.
- Öger, A. (2007). Uygur Efsanelerinde Lokman Hekim. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 7 (1), 79-95 (<https://dergipark.org.tr/en/pub/egetid/issue/34424/380264>)
- Rhodos, Apollonios. "The Argonautika". *The Argonautika*, Berkeley: University of California Press, 2020, pp. 42-198. <https://doi.org/10.1525/9780520934399-004>
- Saltık, M. (2005). *Kuşdili Kılavuzu* (Vol. 3). arteivic.
- Snell, B. (2012). *The discovery of the mind*. Courier Corporation.
- Şahin, M. (2013). New Assessment on the Mosaic of PASIPHAE–Daidalos. *Journal of Mosaic Research*, (6), 33-44.
- Temel, H. (2019). Transhümanizme Farklı Bir Bakış!. *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 372-380.
- Tunalıoğlu, R. ve Dokuzlu, S. (2019). Zeytin Ağacı, Dünyada ve Türkiye'de Hâlâ "Ölümsüz" Müdür?
- Turan, S. (2018). Tanrı'nın Engeli Mi Engelli Tanrı mı? Hristiyan Geleneğinde Engellilik. İstanbul: Okur Akademi TÜRKTOB Dergisi, 0(29), 10-13.
- Umagandhi, R., & Vinothini, M. (2017). Leech's seven types of meaning in semantics. *International Journal of Multidisciplinary Research and Development*, 4(3).

Ünal, M. F. (2019). Dijitalleşmenin Transhümanizme Etkisi. *International Journal of Information, Technology and Philosophy*, 19.

Yeşaya Kitabı 34:14

Yöndemli, Fuat (2006), *Hayat Ağacı Ejder Yılan*, 6.basım, İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.

Zubritski, Y.; Kerov, V. ve D. Mitropolski (1968) *İlkel Toplum, Köleci Toplum, Feodal Toplum*, (Çeviren: S. Belli), Ankara: Sol Yayınları.